

11. Пожуєв В. І. Стратегічні цілі і задачі переходу України до інформаційного суспільства / В. І. Пожуєв // Гуманіт. вісн. ЗДІА. – 2009. – № 39. – С. 4–20.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКОГО СОЦИУМА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Прудникова Е. В.

Рассмотрены особенности развития информационной культуры украинского общества, ее недостатки и преимущества на современном этапе. Проанализированы базовые модели информационной культуры: европейская и евразийская. Доказано, что украинское общество тяготеет к европейской модели информационной культуры, но сохраняет определенные черты евразийской.

Ключевые слова: информационная культура, модели информационной культуры, коммуникация, информационно-культурное пространство, информационное общество.

FEATURES OF UKRAINIAN CULTURAL INFORMATION SOCIETY: PROBLEMS AND PROSPECTS

Prudnikova E. V.

Considered features of the development of the information culture of the Ukrainian society, its advantages and disadvantages at the present stage. Analyzed the basic model of information culture: European and Eurasian. It proved that Ukrainian society gravitates to the European model of information culture, but retains certain features of the Eurasian.

Key words: information culture, information culture model, communication, information and culture environment, information society.

УДК 165:37.013

Р. С. Мариняк, кандидат філологічних наук, доцент;
О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ ГЕНЕЗИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТИТУЛЬНОЮ НАЦІЄЮ

У статті аналізуються особливості української культури в її рецепції титульною нацією. Визначаються аспекти культуротворчого процесу в Україні, виокремлюються та розкриваються три відносно самостійних рівні опанування українською історико-культурною спадщиною.

Ключові слова: нація, культура, національна культура, історична спадщина.

Актуальність проблеми. Незаперечною є думка, що сенс національно-культурного відродження полягає в збудженні творчого потенціалу нації, її соціально-культурної активності, консолідації, у відтворенні її національного духу. Проте якщо нація розділена на «захід» і «схід», на «південь» і «північ», на «російськомовне» та «україномовне» населення, як це історично склалося в Україні, то вимагати негайного відродження українського національного духу означає реально поглиблювати розкол. У цьому сенсі промовистими є слова В. Шевчука: «Не наслідувати інших треба, а творити себе автентичних, і не для агресії та нівеляції інших народів, як це чинять нації-хижаки, а задля відчуття власної повноцінності, не пихи, а самодостатності, щоб твердо стояти на ногах як добротворча сутність і щоб не хитали нас зубічні вітри» [17].

Для консолідації нації, відтворення її національного духу потрібні осмислення й переживання історичного шляху народу, причому не окремих його відтинків, нерідко гіперболізованих під впливом тієї чи іншої кон'юнктури, а всього історичного шляху.

Це процес складний і тривалий. Гуманізація історії передбачає погляд на неї передусім як на арену і результат діяльності конкретних людей саме такими, якими вони були в дійсності, без надмірної ідеалізації або осуду.

Водночас не можна забувати ще однієї важливої обставини: історія культури взагалі і національної зокрема хоча і є історією, однак це не те, що було і зникло. Прогрес тут виступає і як процес утвердження нового, і як подвиг пробудження, актуалізації певних важливих чинників культурного розвитку минулого, що цінне саме сьогодні, хоча й співвідноситься з минулим. Ця висловлена ще Гегелем у його «Лекціях з історії філософії» думка вельми важлива для розуміння актуальності культурних цінностей минулого.

Отже, минуле не можна розглядати як позитивну чи негативну альтернативу нинішньому дню, його слід сприймати таким, яким воно було насправді, долаючи той глибокий провінціалізм, що вкорінився у сучасній національній свідомості.

Метою статті є спроба осмислення генези української культури та її рецепції титульною нацією.

Аналіз наукових джерел та публікацій з даної проблематики свідчить, що загальне осмислення феномену української культури з позицій філософії розкривається в цілій низці робіт, до яких належать, передусім, оригінальні філософські ідеї В. Андрущенка, М. Горелова, Л. Губерського, М. Михальченка, О. Моця, О. Рафальського, О. Забужко, В. Шевчука та інших. Інтерес до даної проблеми пояснюється тим, що переломний стан суспільства породжує трансляцію нових життєвих змістів і цінностей, а культура при цьому відіграє особливу роль, виступаючи відбиттям глибинних процесів у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні поширеною є тенденція до етнографічного побутовізму як форми стимулювання історичної пам'яті українства, засобу формування національної ідеї, спрямування культурного поступу. Як зазначає А. Могильний, «досить нам відродити колядки, веснянки, давні ритуали й обряди, як одразу автоматично відродиться український національний дух. Але це марні сподівання. У такий спосіб, особливо якщо це здійснюватиметься під адміністративним тиском, ми тільки закріпимо свій провінціалізм, породжений комплексом неповноцінності і меншовартості, що й викликає в деякого «коротке замикання» на своїй національній приналежності» [11, с. 195].

Провінціалізм часто обертається національним нігілізмом, прагненням бути таким, як інші, більш «цивілізовані» й «культурні» народи. В обох цих «іпостасях» – національної самозамкненості та національного нігілізму – провінціалізм гальмує розвиток культури [2; 6]. Він недіалогічний, оскільки не дає змоги усвідомити правомірність існування крім свого – іншого, взаємопереплетення в історії національних та міжнародних традицій.

Постає питання, за якими об'єктивними показниками визначається належність людини до культури тієї чи тієї нації. Складність відповіді на нього полягає в тому, що жодну з ознак етнічної, національної належності, взятую саму по собі, не можна вважати за достатню для прилучення митця до культури певної нації. Адже належність до національної культури не закладена в генетичній природі людини. Генетики заперечують здатність людини на біологічному рівні успадковувати національні ознаки культури. Генетично закладаються лише передумови майбутнього характеру людини, можливо, навіть культурогени більш глибинного за суто національне значення.

У європейській традиції історично склалися принаймні дві версії розуміння належності людини до тієї чи тієї нації. За французькою версією визначальною національною ознакою є причетність до певного державно-територіального утворення («француз – той, хто проживає у Франції»); за німецькою – причетність до певної культури, об'єднаної спільністю національної мови («німець – той, хто розмовляє німецькою мовою») [10].

Проте стосовно українців ні перший, ні другий критерій, взяті самі по собі, не діють. Українцям судилось історично бути розділеними між різними державно-територіальними утвореннями і навіть воювати у складі ворогуючих армій, як це було, наприклад, у роки Першої світової війни. Але при цьому вони залишались українцями і творили власну національну культуру. Упродовж історичного процесу часто змінювались і межі їх етнічного розселення, тому акцент на причетності до певної етнічної території ще не дає змоги ідентифікувати повністю національну належність суб'єкта культури,

тим більше що він виключає з розгляду українців діаспори. Ще складніше окреслити національну культуру за мовною ознакою, адже подолати духовні межі національно-культурного простору значно важче, ніж перейти в процесі творчості на іншу мову. Отже, ані генетична спадковість, ані місце народження чи проживання, ані мова, взяті самі по собі, відірвані один від одного, ще не роблять індивіда ані творцем певної культури, ані органічним її носієм, реципієнтом тощо. Саме на рівні самосвідомості й здійснюється формування національного характеру, що накладає свій відбиток на процес та результати праці того чи іншого творця культурних цінностей.

Однак, на думку О. Кульчицького, «свідоме самовизначення людини автоматично не гарантує її належності до певного типу культури. Для цього потрібні глибокі, осмислені знання історичного шляху народу, якому ти служиш» [8, с. 47]. Не менш важливим є вміння діяча, мислителя бути сумлінням народу, виражати інтереси якщо не всієї нації, то хоча б певної її частини. Як бачимо, існує цілий комплекс багатоманітних складових, що характеризують національно-культурну належність особи, і жодної з них не можна ні ігнорувати, ані абсолютизувати.

Зараховуючи історичну спадщину творців культури минулих та й сучасного покоління до культури України, слід, зокрема, урахувувати й те, що на терені України споконвіку жили, змінюючи один одного або співіснуючи в часі, різні національно-культурні спільноти, кожна з яких додавала своїх власних, часом неповторних штрихів до розвитку української національної культури.

Це дає підставу виокремити в межах сучасної України як мінімум три відносно самостійних рівні опанування історико-культурологічного аспекту:

– історія культури в Україні. На цьому рівні розглядається творчість діячів культури, які жили й творили в межах території сучасної України незалежно від їхньої національності, причому їхній доробок вивчається не стільки з огляду на національно-культурну належність, скільки в контексті розвитку регіональної чи світової культури того часу;

– історія культури українського народу. На цьому рівні те чи інше явище національної чи світової культури розглядається крізь призму його впливу на культурний розвиток власне українського народу в межах його усталеної етнічної території;

– історія української культури. Цей рівень передбачає розкриття своєрідності власне українського бачення світу, історії розробки української національної ідеї, специфічно національних рис і характеру української культури незалежно від територіальної «прив'язки» її творців.

З цього погляду національна культура розглядається переважно як історико-культурний процес сходження або розходження двох мовних ліній – пи-

семної (елітарної) та народної (уснопоетичної) традицій [1, с. 51]. Ці традиції ніколи повністю не збігалися. Освічені верстви населення України користувались однією мовою (грецькою, староболгарською, церковнослов'янською, латинською, польською, німецькою, російською та ін.), а народ іншою – українською. Історичний процес зближення цих двох ліній аж до І. Котляревського та Т. Шевченка, які злили воедино літературну і народну мову, можна розглядати як процес генези української національної культури. Проте оскільки в часи Котляревського та Шевченка Україна не мала власної державності й не могла закріпити цього здобутку, то ситуація «перевернулася». Тепер уже освічені верстви населення, носії української національної ідеї, творили своєю рідною мовою, а народ, особливо його привілейовані прошарки, поступово втрачав її, полонізувався чи русифікувався [12].

Проблема полягала уже не в тому, щоб діячі культури творили рідною мовою, а в тому, щоб народ зрозумів носіїв української культури і прилучався до неї, відроджував та боронив від насильницьких дій, спрямованих на її винищення. Саме це явище й можна розглядати в широкому культурологічному аспекті як процес боротьби за українське національно-культурне відродження. Внаслідок певних історичних обставин українська культура, не встигнувши навіть повністю сформуватися як культурно-національно-державна цілісність, потребувала справді титанічних зусиль багатьох поколінь для її відродження.

Потрібно також постійно пам'ятати й урахувувати ще один аспект культуротворчого процесу в Україні. Навіть власне українська національна культура (не кажучи вже про культури інших народів, що завжди проживали на терені України) має значні відмінності в межах окремих регіонів (галицького, буковинського, подільського, наддніпрянського, слобожанського тощо). Однак у вирішальні моменти своєї історії Україна поставала як цілісна людська спільнота. Найвищого піднесення національно-культурне відродження в Україні сягнуло в часи Хмельниччини, на початку ХХ ст. та в сучасний період, збігаючись у часі з боротьбою за утвердження української державності. На жаль, через різні історичні обставини обидві перші хвилі завершилися національною катастрофою, після чого наставали тривалі періоди примусового стримування розвитку національної культури та поступової денационалізації українського народу. На сьогодні є необхідним сприяння тому, «щоб нова хвиля культурно-національного та державного відродження не захлинулася у деклараціях та оперетково-маскарадних, бутафорських інсценізаціях під «старовину», а набула нового, глибинного змісту і мала на меті розквіт не лише власної національної культури, а й культур усіх народів, які населяють нині територію України» [5, с. 59].

Завдяки вдумливому, уважному розглядові пам'яток культури минулих епох виробляється досвід критичного, вимогливого підходу до модних течій та віянь сучасної масової культури, об'єктивної, неупередженої оцінки її зразків, молодіжних субкультур. Освоєння всього багатства вітчизняної культури сприяє відродженню історичної самосвідомості народу, глибшому розумінню тісного зв'язку культурних традицій минулого й сучасності, внеску вітчизняної культури в загальнолюдську, формуванню почуття гордості за свій народ та його духовні цінності, усвідомленню себе у світі культури.

Акцентуючи увагу на питанні національно-культурного відродження, ми запитуємо, чому остання стала однією з головних суспільних проблем, що стоять нині перед Україною. Адже йдеться не про створення нових творів національної культури. Цей процес неперервний і характеризується визначальним впливом об'єктивних закономірностей суспільного розвитку. Проблема в реципієнті цієї культури, адже він не завжди до кінця досягає генетичну єдність із нею, не відчувається «своїм» в українському культурному просторі (чого, як це не прикро визнавати, не відбувалося з людиною радянської доби) [7; 9; 14].

Психологи називають такий стан свідомості індивіда кризою тожсамості. З цього приводу цікавими є міркування О. Забужко щодо певної розгубленості людини кінця XX – початку XXI ст. Йдеться про роботу дослідниці «Комплекс Ітаки», у якій авторка на прикладі всім відомого міфу про повернення Одиссея на Ітаку висуває певну гіпотезу: Одиссеєм протягом усієї своєї подорожі мав у душі образ рідної землі, тому і в смердочій ямі циклопа, і в сутичках з ворогами почувався царем, прагнув повернутися в своє царство, тобто Ітака була його порятунком, стимулом до виживання. А що було б з Одиссеєм, якби не знайшов Ітаку, якби не дочекалася його Пенелопа, якби не визнав його за батька Телемах? Він не вцілів би. На думку О. Забужко, в гіпотетичній щодо Одиссея ситуації сьогодні насправді опинився цілий народ – український. Автор пише, що в ситуації Одиссея приречений опинитися кожний народ, який переходить від колоніальної залежності до самовладного й самочинного існування. Колоніалізм-бо, перетворюючи підбитий народ із суб'єкта власної волі на об'єкт чужої, неминуче відчужує його від себе самого, в метафізичному сенсі відправляє у вигнання – навіть і без жодних депортацій. Відповідно головний смисл деколонізації – то повернення нації «до себе додому», *повне опанування «собою» і всім «своїм» – від земельних надр до історії й культури* (курсив. – Авт.). На центральних вулицях сьогоdnішнього Києва поміж п'ятиметрових реклам ІВМ і Lego впадають в око велетенські табло з яскравим, синьо-зелено-золотим київським краєвидом: дніпровські кручі, ріка в ажурному плетиві мостів, сяючі на сонці лаврські бані в кучерявій

паркової зелені, і поверх усього – розгонистий напис: «Кияни! Це ваше місто!» Фізичний образ – так немовляті тицяють на його відображення в дзеркалі: це – ти, бачиш, це – ти...» [7, с. 94].

Як висновок, поступове осягнення українцями себе в лоні вітчизняної культури відбувається важко. Даються взнаки стереотипи другорядності культури, бідності жанрів, брак світового резонування тощо.

У міркуваннях цілого ряду вітчизняних дослідників культури України часто висловлюється думка про істотну різницю в аксіологічній парадигмі представників Західної та Східної України (О. Забужко [7], С. Кульчицький [9], І. Шевченко [16], В. Шевчук [17], Л. Скрипчук [15] та ін.). Тут, безсумнівно, вони мають певну рацію: «Україна справді виявилась різна. Для степовика зі Слобожанщини (колись автономної, гетьманської, а згодом перетвореної на плацдарм російського наступу – саме по ній, до речі, найлютіше пройшовся голод 1933-го, підрізаючи на пню давню хutorянську культуру, обезлюднюючи цілі райони – згодом заселені прибульцями з Росії) сам вид містечок Галичини – із недоруйнованими Радянською владою середньовічними фортецями й вузькими вуличками колишніх єврейських кварталів, якими в неділю бабусі провадять біло вбраних дівчаток до першого причастя, – то вже «майже Польща», така сама екзотика, як татарські мечеті в Криму чи на Поділлі» [7, с. 94].

Щоправда, у своїй урбанній версії українська культура споконвіку була строкатою, гетерогенною: в міському ландшафті мазепинські барокові собори природно сусідили з польськими костьолами та синагогами, а на базарних торжищах стояв різномовний лемент – від волоського до вірменського. Практична денационалізація офіційної культури радянського часу призвела до «запрограмованого одностумства», до ситуації, з приводу якої дотепно висловився ще Гегель: «Якщо всі мислять однаково, значить, ніхто не мислить».

У ХХІ ст. в Україні проблема відчуження людини від світу національної культури справді набула надзвичайної гостроти (до речі, не тільки в Україні, а й у всіх індустріально розвинених державах світу) [3, 4]. Інша річ, як вона наростала. Це є предметом спеціальних досліджень у кожній окремо взятій країні. Безсумнівне одне: відчуження виникло внаслідок певних історичних обставин і, щоб його зняти, недостатньо просто звільнитися від них: «Треба терпляче, повільно, крок за кроком, тактовно, але наполегливо долати наслідки національно-культурного відчуження в масовій суспільній свідомості і насамперед у суспільній психології, чітко усвідомлюючи те, що така справді культуротворча робота недирективного й неофіційного характеру потребує праці кількох поколінь» [4, с. 48].

Висновок. Отже, осмислення проблеми національно-культурного відродження є важливим чинником духовного розвитку особистості, повернення її до випробуваних історичним часом критеріїв культурних цінностей. На практиці вона знаходить свій вияв у феномені неповноти національної культури. Якщо в попередні епохи від національного ґрунту відривалась інтелігенція, то тепер від нього відриваються багатомільйонні маси народу. Свого часу відрив національної інтелігенції від народу породжував дивовижні феномени культури – українську школу в неолатинській науці та літературі (Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський та ін.) або українську школу в російській науці та літературі (В. Вернадський, М. Гоголь, В. Короленко та ін.) [13].

Тепер, коли українська інтелігенція має змогу самовияву через питому культуру титульної нації, цей процес ускладнюється певною зашореністю нашої інтелектуальної еліти ідеєю суверенності своєї культури в контексті світової, проте вся пікантність сучасних обставин культуротворчості полягає в тому, що світова культура перестала «зважати» на нашу суверенність і живе власним життям, убачаючи в Україні об'єкт свого освоєння. Своєрідним механізмом захисту від тотального заміщення автентичної культури іноземними зразками мають стати спільні зусилля державних чиновників, митців та народу України, для якого й заради якого справа культуротворення триває.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуцький Ю. П. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко. – К., 2007. – 419 с.
2. Грабовський С. Чи потрібен національний культурі державний патерналізм? / С. Грабовський // Сучасність. – 2003. – № 6. – С. 60–70.
3. Гриценко О. Своя мудрість. Національні міфології та громадянська релігія в Україні / О. Гриценко. – К., 1998. – 219 с.
4. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К. : Вища шк., 2009. – 549 с.
5. Дзюба І. Проблеми культури в незалежній Україні / І. Дзюба // Між культурою і політикою. Зб. праць. – К. : Сфера, 1998. – С. 56–76.
6. Дзюба І. Деякі проблеми і перспективи української культури / І. Дзюба // Вісн. НАН України. – 2001. – № 3. – С. 18–22.
7. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко. – К. : Факт, 1999. – 340 с.
8. Кульчицький О. Український персоналізм. Філософська й етнопсихологічна синтеза / О. Кульчицький. – Мюнхен-Париж, 1985. – 221 с.
9. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України / С. В. Кульчицький // Укр. істор. журн. – 2001. – № 4. – С. 3–40.

10. Михайленко А. Дорога в один кінець: Про відтік мистецьких талантів з України / А. Михайленко // Віче. – 2001. – № 2. – С. 135–143.
11. Могильний А. П. Культура і особистість : монографія / А. П. Могильний. – К. : Вища шк., 2002. – 303 с.
12. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України ; Л. П. Нагорна. – К. : Стило, 1998. – 104 с.
13. Національна культура в сучасній Україні / голова редкол. І. Ф. Курас. – К. : Асоціація «Україна», 1995. – 336 с.
14. Полунеев Ю. Культурний шок у посткомуністичних суспільствах у період ринкової трансформації: перспектива України / Ю. Полунеев, Ю. Загоруйко // Сучасність. – 1994. – № 10. – С. 78–91.
15. Скрипчук Л. Державна політика у сфері культури / Л. Скрипчук // Віче. – 2011. – № 3. – С. 8–22.
16. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / І. Шевченко ; [пер. з англ.]. – Львів, 2001. – 376 с.
17. Шевчук В. О. Українська культура: загальні питання: Культурно-стилістичні епохи. Освіта. Національна ідея / В. О. Шевчук. – К., 2007.

ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕПЦИИ ГЕНЕЗИСА УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ТИТУЛЬНОЙ НАЦИИ

Мариньяк Р. С., Панфилов А. Ю.

В статье анализируются особенности украинской культуры в ее рецепции титульной нацией. Определяются аспекты культурообразовательного процесса в Украине, выделяются и раскрываются три относительно самостоятельных уровня овладения украинским историко-культурным наследием.

Ключевые слова: *нация, культура, национальная культура, историческое наследие.*

FEATURES OF RECEPTION OF GENESIS OF THE UKRAINIAN CULTURE TITLE NATION

Marinyak R. S., Panfilov O. Yu.

In article features of the Ukrainian culture in its reception by the title nation are analyzed. Aspects of cultural process in Ukraine are defined, three rather independent levels of mastering by the Ukrainian historical and cultural heritage are allocated and reveal.

Key words: *nation, culture, national culture, historical heritage.*

